

GLATZ FERENC

Európai és magyarországi versenyképesség az agráriumban, 2014–2020

(Zárás)

Első következtetés: a KAP folytatása magyar érdek is • Politikai konszenzus szükséges az agrárpolitika megújulásához • Európai és világgazdasági helyzetünk józan felmérése, lehetőségeink keresése • Változó Európai Unió, Európa helye a világgazdaságban • Új világtényezők, éghajlatváltozás, demográfiai változások • Termék- és magatartásváltás a mezőgazdaságban • Piacra termelni, nem a raktárnak • Környezetbarát mezőgazdálkodás • Mezőgazdálkodás és társadalom • A politikai hibákról, számonkérésről, korrekcióképességről • A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatról

Időben vagyunk még, és maradjunk is időben. Ezzel kezdtem az érvelésemet 2009 nyarán, amikor javasoltam, hogy országos szakmai fórumon vitassuk meg a közös agrárpolitika és Magyarország viszonyát. Ha nem készültünk fel a 2007–2013 közötti Európa-terv időszakára, készülünk fel időben a következőre. Ez a felkészülés ma megkezdődött.

ELSŐ KÖVETKEZTETÉS: A KAP FOLYTATÁSA MAGYAR ÉRDEK IS

Időközben kiderült: mások is készülődnek. Ahogy arra utaltam bevezetőmben: november 19-én 21 „vezető agrárközgazdász” adott ki nyilatkozatot, amelyben a KAP folytatása mellett emelnek szót, természetesen sürgetve továbbra is a KAP reformját. Mindenekelőtt hangsúlyozva: nem zárkoznak el attól, hogy a piacra termelő mezőgazdaság mellett tovább erősödjék a KAP-on belül a vidékfejlesztésre jutó támogatás. Az első tengellyel szemben a második tengely támogatásának aránya. És hadd tegyem hozzá: tudomásom szerint a következő héten Párizsban rendeznek nemzetközi konferenciát – szintén az agrárgazdaság vezető szakemberei a KAP reformjáról – és szólnak fel a mezőgazdaság kiemelt támogatása mellett. Magyarország érdeke, hogy legyen a KAP-nak folytatása – ez volt a mai konferencia egyik következtetése, amelyben egyetértettek a különböző felfogású agrárközgazdászok, az egyes termelési szektorral foglalkozó akadémikusok, az érdekvédelmi szervezetek képviselői. Van tehát már javaslat, amelyet a következő adminisztráció idejére – 2010 tavaszára – eső összegezés számára megfogalmazhatunk. Hozzáteszem: nekünk, az agráriumot és a vidéki térségeket kutató és ott termelő szakembereknek segíteni kell a következő adminisztrációt is. Mi aszerint osztályozzuk – a demokrácia keretén belül gondolkodva –

a politikusokat, hogy az általunk megjelenített országos érdek ügyében mennyit tesznek. Mert a politikusok jönnek-mennek, a magyar gazdaság, a Kárpát-medencei természet és társadalom pedig marad, a maga konfliktusaival, fejlesztési igényével. A mi dolgunk: segíteni a mindenkori adminisztrációt. Nem kiszolgálni, hanem segíteni. Kritikával, tanácsokkal.

POLITIKAI KONSZENZUS SZÜKSÉGES AZ AGRÁRPOLITIKA MEGÚJULÁSÁHOZ

Időben vagyunk még. Sürgettem a magyarországi „agrár csúcsot” – ahogy sokan emlegették itt délután a mai konferenciát –, mert féltem, hogy jövő év, 2010 tavaszán már nem lehet pártközi fórumot teremteni még a Nemzeti Vidéki Hálózat keretén belül sem. Jön ugyanis a politikai választási kampány, és kampányidőben a magyarországi viszonyok közepette nem várhatjuk el, hogy a különböző párti politikusok egy asztalhoz üljenek. Itt ma megtörtént ez. A második következtetésem Domonyvölgy hasznáról: belátják – legalábbis ma még – a különböző politikai erők, hogy a magyar agrárium és vidék érdekében kell politikai konszenzus. Örülök, hogy mind a kormányzat, mind az ellenzék képviselői itt egy asztalnál ültek, egymás mellett beszéltek, és ezt a politikai konszenzus elvét elfogadták. Nem adva fel természetesen eltérő alapelveiket. De hiszen a demokrácia éppen erről szól: egészséges versenyben fogalmazódjanak meg a közösség jövőjéről kialakított alapelvek. Hogy azután a társadalom a választás során maga döntsön. És kényszerüljenek is a politikai táborok arra, hogy érthető és világos formában fogalmazzanak. Ellenfelek ők, de nem ellenségek. Ezt az európai politikai kultúrát itt láthattuk megjelenni, és remélem, hogy a következő tavaszi választások után ez a politikai kultúra tovább európaizálódik.

EURÓPAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI HELYZETÜNK JÓZAN FELMÉRÉSE, LEHETŐSÉGEINK KERESÉSE

Időben vagyunk már. Ez volt a harmadik érvem. Amikor rábeszéltem az Agrárgazdasági Kutató Intézet vezetőit – mindenekelőtt Udovecz Gábort és Popp Józsefet –, utaltam arra: van már elég tapasztalat, ha csak a szakirodalmat olvasom, a konferenciákat hallgatom, hogy ezeket összegezzük. Ők ugyanis vonakodtak, mondván: nincsenek még megbízható végelemzések az első három év tapasztalatairól, a 2007–2009. évről. Köszönöm, hogy műhelytanulmányok időszakában is vállalkoztak az összegezésre. Azt például már látjuk, hogy a jelenleginél jobban kell figyelembe venni, mekkora erőt is képvisel Magyarország az Európai Unión belül. Aligha tévedek: kicsiny erőt. De felteszem a kérdést az utolsó megszólaló jogán is: nem kellene a hazai agrárszakembereknek és politikusoknak már most keresni a szövetségeseiket az Európai Unión belül? Akik szintén a KAP folytatása mellett vannak. Világos, hogy az agrárium kiemelt támogatása nem egyszerűen egyes – elsősorban mezőgazdálkodásból élő népek érdeke –, hanem világnézeti-gazdaságpolitikai kérdés is. Magyarországon ismerek komolyan felkészült és

nagygazdaságokat működtető agrárszakembereket, akik állítják, hogy az európai támogatási rendszer ellátja az agrárvállalkozót, lassítja a szelekciót, túl sok esélyt ad a gyenge és rossz képességű vállalkozóknak és így tovább. Következtetésem: jobban kell ismernünk új hazánk, az Európai Unió politikai és gazdasági szereplőit, szorosabbra kell fűzni kapcsolatainkat azokkal, akiknek érdekei hasonlóak a miénkhez. És – őszintén mondom – jobban meg kell ismerni az európai agrárvilág gondolkodását. Megfontolásait, tanulni a sikereiből. Kiemelten jónak tartom azokat a vállalkozásokat, amikor – például idén májusban, a budai Várban, akadémiai fórumon, vagy az európai agrárakadémia keretében – különböző pártokhoz tartozó agrárpolitikusok igyekeznek érdekérvényesítő kapcsolati hálót teremteni az európai agrárpolitika vezető személyiségeivel. Ugyanazon fórumon beszélt Glattfelder, Gráf, Jakab és az európai agrárpolitikusok. No és mi a Hálózat nevében a vidékpolitikáról.

VÁLTOZÓ EURÓPAI UNIÓ, EURÓPA HELYE A VILÁGGAZDASÁGBAN

A 2014–2020 közötti tervről beszélni azért is nehéz, mert az Európai Unió is nagyon változó területigazgatási intézmény. Csak reménykedhetünk, hogy a lisszaboni szerződés érvényesül, és egy határozottabban kormányzó Európai Unió alakul ki az évtized második felére. A jelenlegi pénzügyi válság is azt mutatja: az unió tagállamainak egységesebb elvek szerint kell kormányozniuk, az EU szép irányelvek és ajánlások megfogalmazásán túl határozottabb finanszírozási és ellenőrzési politikát fog folytatni. Róna Péter, Horn Péter fejtegetései természetesen az euró és nemzeti valuta viszonyáról – a 350 forintos euróról – általános gazdaságpolitikai megfontolást érdemelnek. Egy ilyen árfolyamváltást nem hiszem, hogy elviselhetne, aki középvállalkozó, még ha vigasztalják is, hogy a jövő év végén 4%-kal kevesebb adót fog fizetni. A 350 forintos euró agyoncsapná a magyar gazdaság egyes szféráit, az exportnak viszont kétségtelenül kedvezne.

De nem tudjuk felmérni az EU világpolitikai súlyának változását sem. Vajon képes lesz-e például az európai termékeknek valamiféle védelmet nyújtani, például az amerikai érdekekkel szemben, vagy pedig, úgymond, elfogadni kényszerül a világpiaci szabadság elvét, ahogy tette ezt az ismert cukorrépaimport esetében. És figyeljük csak a világpiacot: mit tesz Kína? Mennyire nyitja meg piacait a világgazdaság számára és milyen termékek esetében? Nem ártana tanulmányozni a 19. század közepét, amikor Anglia vezetésével az európai nagyhatalmak minden piacot követeltek megnyitni a gyengébb gazdálkodási területeken. Így Kínában, Japánban, a Balkánon. És gyakran erőszakkal szereztek ennek érvényt, hogy ugyanis termékfölöslegüknek piacot szerezzenek. Vajon hasonló akciókat élünk meg most is a világpiacon? Csak az új erő, Amerika részéről? Mennyire szolgálja ez a világ gazdaságának fejlődését? És mennyire emészt fel az USA termőterületeinek életképességét – például talajaik életképességét – ez a típusú élelemtermelés? Nem lenne ajánlatosabb a világ élelemszükségletét a helyi élelemtermelés segítségével megoldani? Amerika részéről sok megfontolást kívánnak.

ÚJ VILÁGTÉNYEZŐK, ÉGHAJLATVÁLTOZÁS, DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK

Időben vagyunk még, hogy tudomásul vegyünk, hogy az európai termelő és politizáló társadalom egy felgyorsult világváltozás korát éli meg. Az élelemtermelő helyek felértékelődnek, mert újabb demográfiai bumm fejlődik ki, az éghajlatváltozások felerősödnek, feltehető aszályosság következik a Kárpát-medencében. Elvben tehát a világ élelemtermelő helyei emelkedésre számíthatnak. De pontosan fel kell mérni: milyen termékeknek jön el az, úgymond, ideje, és milyen termékváltásra kell ezekhez az új világpiaci lehetőségekhez berendezkednünk. És milyen új gazdaságpolitikát kell mindehhez kiépítenünk. Egy biztos, hogy a kutatásnak és az agrárértelmiségnek az új élelemtermelési kánonok kidolgozásában jobban részt kell venniük. Fura módon az 1996–2000 közötti években talált az akadémiai agrártudós társadalom a legszívélyesebb fogadtatásra a kormányzat részéről. Először a szocialista vezetésű (1996–1998), majd kisközgazdasági tárca részéről. Nagy hibának tartom, hogy a tárca nem tudta megvédeni a saját kiváló kutatói háttérintézményeit. A projektelv érvényesítése, a kutatás „kiszerezése” tanszéki vállalkozásokba – e téren sem volt eredményes tudománypolitika. Ezt mint volt akadémiai elnök is sajnálattal állapítom meg.

TERMÉK- ÉS MAGATARTÁSVÁLTÁS A MEZŐGAZDASÁGBAN

A KAP magyarországi ellenzőinek érvei itt ma nem fogalmazódtak meg. De világossá vált: nem a támogatásokért kell csak lobbizni Európában, hanem elő kell segíteni a hazai termékszerkezet-váltást. Éppen a demográfiai világfolyamatok sürgetik az európaiakat, hogy az eddigieknél is jobban a szállítható-feldolgozott termékekre összpontosítsanak. Éppen a világpiaci helyzetünk gyengülése figyelmeztet a feldolgozott termékek előállítására. Igen népszerűtlen lettem sok kolléga előtt, amikor két héttel ez előtt, a magyar tudomány napja alkalmából adott interjúmban arról beszéltem: a 20–21. század fordulóján minden termékben megnőtt a hozzáadott érték – azaz az ember által hozzáadott érték – aránya. Amíg a századfordulón alapanyag és feldolgozás között az értékarány 80–20% volt, ez ma megfordult. És 80% a hozzáadott érték. Tehát nem alapanyag-előállításra kell berendezkedni az agráriumban, hanem félkész vagy teljesen kész termékek előállítására. Az agrárpolitikának elő kell segíteni az 1990 után tönkrement – és tönkremenni segített – feldolgozóipart. A feldolgozóipar újrateremtése nélkül nincs agrármegújulás a Kárpát-medencében. Ezt történelemszerűen is mondhatom. A mai élelemtermelés preferenciái hagyományosak, és ezek a preferenciák az előző századfordulón alakultak ki. Amikor az igény teljesen más volt. Nincs elég alkalmazkodókészség és -képesség a mai agrártermelő társadalomban – legalábbis erről szólnak az utóbbi években készített interjúim, a szakirodalom esettanulmányai. És néhány beszélgetés itt is.

Kérdés: az agrárpolitikának milyen eszközei vannak a versenyképességünk érdekében szükséges termékváltás és magatartásváltás segítésére?

PIACRA TERMELNI, NEM A RAKTÁRNAK

Időben vagyunk már, hogy három év tapasztalata alapján belássuk: ne a raktáraknak termeljünk, ne az uniós segélyek és költségvetési hozzájárulások érdekében lobbizzunk, hanem figyeljük, minek van hazai és nemzetközi piaca. Nem találtuk még meg azokat az intézményeket, amelyek segítenek beláttatni a gazdákkal: termékváltásra van szükség. (Joggal mondja Udovecz Gábor és Popp József, hogy a magyar mezőgazdálkodás nem teljesít úgy, ahogy akár a természeti adottságok, akár a világpiaci feltételek azt lehetővé tennék. A kérdés az: mi ennek az oka?) Az azonban szerintem világos: piacutatásra kell berendezkedni. Országos szinten és egyénileg is. Ismét történetként állíthatom: az, hogy a Kárpát-medence a 15–20. században Európa éléstára lehetett, annak az volt a titka: mindig olyasmit termeltek a parasztok, aminek volt piaca. Hol a lábom hajtható állatot, hol – az ipari-technikai forradalom idején – a gabonát. Amelyet, hadd tegyem hozzá, a 19–20. század fordulójáig itt fel is dolgoztak. Majd jött a kertészeti termékek piacának kora. Azután, 1990 után, ez a világ megszűnt. Az elmúlt húsz esztendő a nagy mulasztások kora a magyar mezőgazdálkodás történelmében. Vállalkozóink egy része ellustult, a választásokon a mandátumokért – hasonlóan Európában – mindent megígérő politikusokat akarjuk szavukon fogni, hogy ígéreteiknek eleget tegyenek. Mármost támogatásra tett ígéreteiknek. Ugyanakkor kihasználatlanok az európai – no és a keleti – piacok. Következtetés a mai konferencián, de talán nem hangzott el elég hangosan és elég gyakorisággal.

KÖRNYEZETBARÁT MEZŐGAZDÁLKODÁS

Lehet, hogy már nem vagyunk időben, hanem elkéstünk. Korábban kellett volna hangsúlyozni: az EU nem arról szól, hogy minden agrártermék előállítását megfinanszírozzuk. Az EU agrártámogatása arról szól, hogy a közhasznót támogatja. Azt a tevékenységet, amelyik közhasznót hoz. És kétségtelen: az agrárium, az élelem- és tájgazdálkodás önmagában is közhasznót hoz. Ahogy mondani szoktam: a lekaszált rét, a művelt vizes élőhely, a szakszerűen ápolott termőföld a legjobb környezetvédelem. És a környezetvédelemnek közhaszna van. Tehát támogatásra érdemes. (Zárójelben jegyzem meg: a november 19-i európai agrárközgazdász-nyilatkozat is hangsúlyosan beszél a környezetbarát mezőgazdálkodásról, ezen belül is az élelemtermelésről. És az EU – szerintem – a világpolitika színterén példaszerűen követeli meg a természeti környezet védelmét a tagállamok termelői szférájától. Másik kérdés, hogy elég okosan-e.) Az elmúlt három év egyik tanulsága, hogy a környezetvédelem és az élelemtermelés közötti csatabárdot három évtized után el kell ásní. Nyugaton ez megtörtént, nálunk nem. Emlékszem, a nyugat-németországi ökológiai diszkusszió az 1980-as évek elején azzal kezdődött, hogy a Der Spiegel fedőlapján ez állt: Vergiften uns die Bauern? Vagyis: megmérgeznek bennünket a parasztok? Magyarországon is, érthetetlen módon, a vízgazdálkodás mellett a környezetvédők másik állandó célpontja a mezőgazdálkodás. Miközben az ipar vízfelhasználása körülbelül négyszerannyi, mint az élelemtermelésé. Remélhetően a környezetvédelem Magyaror-

szágon is túléli saját pubertáskorát és jön az új nemzedék, amelyik belátja, hogy a legjobb környezetvédő a paraszt vagy a vízmérnök lehet, az ő tudásuk nélkül nincs tervszerű környezetvédelem, csak mozgalmárkodás. Komolyan kell foglalkozni az itt is elhangzott érvekkel, beszélni öntözésről, a vízhiánypótlásról, a környezetbarát állattartásról. (Mi, a Magyar Pulyka Baráti Társaság is akkor adtuk fel romantikus álmainkat az 1990-es évek közepén, amikor megismertem Horn Péter kutatási eredményeit, hogy a bronzpulyka ötször annyi vizet kíván 1 kg mellhús kinyeréséhez, mint a mai hibridek. Tehát a környezetbarát magatartás a 21. század első számú igénye lesz a világon.) Természetesen igaza van azoknak – itt a vitában is, gondolok Udovecz Gáborra, Ligetvári Ferencre –, akik arról beszélnek, hogy lehetetlen öntözés nélkül precíziós mezőgazdálkodást versenyképesen folytatni, amelyet a környezetvédelem akadályoz – állítólag. Akkor marad a szemes termés – amelyet viszont vizeink hajózhatóságával lehet csak a világpiacra juttatni, mert a nyakunkon marad. A szomszédainknál ugyanis ugyanaz terem, mint nálunk. Nem beszélve most már arról, amelyet én szoktam hangsúlyozni: ha tengelyre rakjuk, akkor a fosszilis energiahordozók felhasználására kényszerülünk. És a teherautón, vagy vasúton, repülőgépen szállított egy tonna ételmen az ökológiai lábnyom sokkal nagyobb, mint a vízi úton szállított termék esetében. Következtetés: környezetvédelem és élelemtermelés között folyamatos párbeszédet kell folytatni. Különben olyan botrányos esetek állnak elő, mint legutóbb is a Fenntartható Fejlődés Bizottság keretében, ahol egyszerűen szakmai vitában elfogadhatatlan hangnemben utasították vissza az egyébként valóban értelmetlenül agrárellenes országgyűlési határozattervezetet.

MEZŐGAZDÁLKODÁS ÉS TÁRSADALOM

Az Európai Unió vidék- és agrárpolitikai dokumentumai állandóan hangsúlyozzák az emberi tényező fontosságát. Mai konferenciánkon kevés szó esett erről. Vitáink vannak nekünk egymás között is: a mezőgazdaságot milyen arányban tekintjük megélhetést és munkahelyet biztosító termelési ágazatnak, és mennyire az állami bevételeket termelő ágazatnak. Én mint társadalomkutató természetesen értékelem a GDP-szemléletű embereket, csak nem hiszem, hogy a GDP újraosztása révén lehet a lakosság nem világversenyképes részét eltartani. Én az egyoldalú piacosítást és a segélyek politikáját összetartozó politikai elveknek tartom, de egyoldalú alkalmazását eredménytelennek látom. Én új harmóniát látok szükségesnek az itt élő emberek szempontjából a három mezőgazdálkodási üzemszervezet között: a kis-, közép- és nagyüzem, valamint az úgynevezett szociális mezőgazdálkodás között. Mindenki beláthatja, amikor a történész azt mondja – a tapasztalatok alapján –, az üzemforma nem lehet ideológia kérdése. Az üzemformát mindig a termék legkedvezőbb előállítása és a környezet legkedvezőbb hasznosítása szabhatja meg. A nagy erő- és munkagépek, a nagy piaci és áruházláncok korában természetesen a kis- és középzem akkor életképes, ha használja előnyeit: a gyors termékváltásra készséget, a fürge piacra találási készséget. Ez világtörténelmi tanulság. És az is tanulság, a kis- és középzem munkahelyteremtése a helyi társadalmak életképességének egyik alapja. A kérdés csak az, megtalálja-e a

magyar agrárpolitika – és általában a magyar politika, ellenzékestől, pénzügyminisztériumostól, agrárkutatással együtt – azokat a jogszabályi környezeteket, amelyek a kis- és középüzemek közhasznát: a munkahelyteremtést segíthetik. És kérdés, vajon a kis- és középüzemek tudomásul veszik-e: kis- és középüzem csakis szövetkezéssel tud versenyben maradni, ha kell, elsősorban akár fogyasztói szövetkezetekkel találva rá a piacokra. Illetve azokra a társadalmi rétegekre, amelyek az igényes, egyedi termékeknek fogyasztói lehetnek. Amely termékeket a nagyüzem nem tud termelni. És közhaszna van – tehát támogatást érdemel – az úgynevezett szociális mezőgazdálkodás is. Munkahelyet, elfoglaltságot teremt. Az utóbbi húsz év szociális fejlődésének egyik tragédiáját látom abban, hogy eltűnt a magyar vidékről a „tisztos szegénység”. Amelyet mi is átéltünk. A munkavégzés tisztessége, és megbecsülése annak, aki dolgozik, iparkodik. Azt hittük, hogy a szovjet korszak lustítja csak el az embereket, most rá kellett jönnünk, hogy a rendszerváltás még fokozta az ellustítást, csökkentette a munkavégzés megbecsülését. (Zárójelben: ez volt az akadémiai nagy rendszerváltás-projekt egyik alapkövetkeztetése 2004-ben.)

A POLITIKAI HIBÁKRÓL, SZÁMONKÉRÉSRŐL, KORREKCIÓKÉPESSÉGRŐL

Értem azok indulatát – itt Márai Géza kolléga indulatára gondolok –, akik számonkérést kívánnak: feleljenek, akik miatt a magyar mezőgazdálkodás és a magyar vidék itt tart, ahol tart. Kétségtelen, a számonkérés – azok elszámoltatása, akik nem loptak-csáltak, csak éppen rosszul döntöttek oktatásról, mezőgazdálkodásról, iparról vagy ellátó-rendszerekről – az európai többpártrendszerben nem létező intézmény. Nagy kérdés. És kétségtelen: kell történelmi tanulmányokat folytatni. Nemcsak az elmúlt nyolc, de az elmúlt húsz évről. Mert a magyar mezőgazdálkodás privatizálását, amelyet itt most emlegetnek, épp egy konzervatív kormányzat, az Antall-kormány fejlesztette ki. És vizsgálni kellene, valóban, a következő kormányok politikáját is, egyformán mérő okossággal. De az okosság mégis azt kívánja, hogy jövőorientáltan beszéljünk. A múltból abból a szempontból beszéljünk elsősorban: nehogy ugyanazokat a hibákat kövessük el, amelyeket szinte minden kormányváltáskor elkövettek: túlságosan nagy teret engedtek a pártemberek benyomulásának a szaktárcák, a szakpolitikák világába.

Nekünk az a dolgunk, hogy a mindenkori adminisztrációnak, a döntéshozóknak segítsünk: okos határozatokat hozzanak. Szerintem a jó politika egyik legfontosabb sajátossága a korrekcióképeség. Vannak politikai korszakok, amikor ehhez a bölcsességhoz eljut ugyanaz a politikusgarnitúra, vannak korszakok, amikor személyi cserék szükségesek. Majd a történészek eldöntik, hogy itt az utóbbi húsz esztendőben mit történt, mi történik.

A MAGYAR NEMZETI VIDÉKI HÁLÓZATRÓL

Mondjuk, kedves kollégák, hogy a vidék nem azonos a mezőgazdasággal. Mondjuk: a vidék életképessége, akár a természeti takaró, akár az emberi társadalom megmaradása

nemcsak a mezőgazdálkodás, nemcsak az élelemtermelés függvénye, hanem ipar-, közlekedés-, oktatás-, szociális politika kérdése is. Mégis, mondjuk: nincs vidék mezőgazdálkodás nélkül – sem természeti táj gondozása, sem élelemtermelés. És a mezőgazdálkodás mindig is a vidéki térségekben fog történni. Az Európai Vidéki Hálózat értelme: a vidéki térségek szereplőit mozgósítsa a vidék önfenntartó képességének kialakításáért. Mozdósítsa a vidéki embereket. Segítse a vidéki megélhetés megtalálását. Vegyen részt a helyi piacok felkutatásában, helyi munkahelyek megteremtésében. Találja meg a helyi életbiztonságot adó közösségi keretek, szervezetek megteremtésének lehetőségeit. Országosan pedig segítsen egy front kialakításában, amely frontra gyülekeznek mindazok, akik a vidéki térségek élhetőségét a 21. században biztosítani akarják. Ezért hívtuk össze mi, az MNVH vezetői ezt a mai konferenciát. Amelynek végén nem mondunk zárszót, csak „zárást” hirdetünk, a konferencia bezárását. Mert az eszmecserét, a vitát csak megkezdtük.

Ma még időben vagyunk...

A szerző akadémikus, az MNVH elnöke.